

pot indítani. Szerencsére nyelvművelő tevékenység továbbra is folyik, különböző lapok rovataiban és alkalomszerűen közzétett írásokkal, köztük olyanokkal is, amelyek magyar mondatszerkesztés, szóhasználat, alaktan, kiejtés, helyesírás, a szerbhorvátról magyarra való fordítás stb. kérdéseivel foglalkoznak.

A kiadvány jelentősége elsősorban a hetvenes évek nyelvművelő eredményeinek a felelevenítésében van, valamint abban, hogy seregnyi jó tanácsot, hasznos útmutatást ad a magyar nyelven íróknak, a szerbhorvátról fordítóknak és mindazoknak, akik nyelvünkön a nyilvánosság előtt megszólalnak.

MOLNAR CSIKÓS László

AZ ESZTÉTIKA ESÉLYEIRŐL

Poszler György: *Filozófia és műfajelmélet*. Költői műfajok Hegel és Lukács esztétikájában. Gondolat, Budapest, 1988

A XX. századi esztétikai gondolkodás legfőbb ismérvei: a klasszikus esztétikai fogalmak felülvizsgálása, érvénytelenítése vagy átminősítése, valamint a — Hegelnél még meglévő — rendszerszerű, összefoglaló jellegű teóriák hiánya. A hegeli dialektikaelmélet — tudat-öntudat-ész hármasegység — a gondolkodást végesnek nyilvánítja ki. A szellem térben és időben való bolyongása után mint szintézishozó, mint abszolút tudás tér vissza önmagába. (A német filozófus azt tartja, hogy ez saját bölcselete.) Ezzel a mozgás lezárul. Az abszolútum nem ellentmondásos, nincs, ami továbbmozgásra ösztönözné. (A hegeli dialektika ezzel önmagát szüntette meg, a szellemet az idealizmus rendszerébe zárta.) Ezen „eszményi” ponton a szellem az egészet, a totalitást megragadva, megfejtve, rendszerbe foglalva, már nem tesz fel kérdéseket a létről. Ez képezi filozófiájának középpontját. Dialektikaelmélete alapján néhány alapelvvel ohajtja valamennyi fejlődés lényegét, az egész valóságot megmagyarázni.

A totalitás, az egész, a rendszer elvesztése a XIX. században következett be, amikor is a kor tudománya részdiszciplínákra szakadt. E szkizmából eredően a filozófia mint „a kozmosz egyetemes értelmét fejtegető egyetemes bölcselet” úgyszintén szakosodott. A XX. század esztétikája pedig többközpontúvá formálódott át. Immár nincs egységbe foglaló jellege, s a hegeli traktátus ellenében az esszé, „a kísérlet” a domináns műfaja. Befejezetlen, gondolatszálai továbbvihetőek, továbbépíthetőek. A rendszerszerű gondolkodás ellenében megengedi a töredékességet. A részek, a részletek, a töredékek megközelítését lehetővé tevő műfaj. Ugyanakkor virtuálisan mégis feltételezi az egészet, a Művet. Ezért visszavágyja az elvesztett teljességet, a szisztémát. A kategóriákon alapuló gondolkodást a metaforikus gondolkodás váltja fel. A kategó-

ria helyébe a „kép” kerül. (Az utolsó, még kategóriákban gondolkodó filozófusok: Husserl, Hartmann, Gadamer.) Az esszé a XX. századi bölcselet számára — a lehető legjobb értelemben — kompenzáció, hogy nem lehetett költő. Költőként fogalmazza meg a külső impulzusokat (Adorno, Benjamin és az ifjú Lukács).

Valamely (szak)filozófiai vagy (szak)tudományos szisztéma (vagy töredéke) értékét s érvényét aszerint határozhatjuk meg, hogy mennyiben tudja kifejezni szerkezetét. Ezt legjobban a rendszer (v. töredéke) azon képességének a beható elemzésével állapíthatjuk meg, hogy tulajdon tárgykörében meg tud-e valamennyi tényt magyarázni, de főként azaz, hogy képes-e befogadni s meghatározni a helyét azon tényeknek és törvényeknek, melyek a rendszer (vagy töredéke) létrejöttékor, megalkotásakor még ismeretlenek voltak.

Téves az a feltevés, hogy valamely rendszer örök érvényű. Mind-egyik átminősítésnek, további tökéletesítésnek van kitéve a (szak)filozófia, illetőleg a (szak)tudomány továbbfejlődésétől függően. Ilyen megfontolásból korrigálták a modern tudományos diszciplínák Newton és Euklidész rendszerét. S ezért szükségeltetik ma a hegeli és a lukácsi esztétika újraolvasása meg -értelmezése, átértékelése.

Poszler György azon kortárs irodalomteoretikusok egyike, akik párhuzamosan művelik az irodalomelméletet, a kritikai gyakorlatot, s az irodalomtörténeti interpretációt. Alkotó, akinek munkásságában a sokoldalú tájékozottság az összefüggések érzékelésével párosul. Szüntelenül kérdező s válaszkereső, aki ezért jut közelebb ahhoz a bizonyos összefoglaláshoz.

Legújabb műve a lukácsi életmű, illetőleg a műfajelmélet (az irodalomelmélet régi, de ma is meglevő — M. Wherli kifejezésével élve — „keservének”) egymást metsző vonzaskörét tájolja be. Akárcsak két korábbi könyve (a *Kétségek és lehetőségek*, valamint *Az évszázad csapdái*), amelyekhez jelen kötetben a fiatal Lukács mesterének, Hegelnek a műfajteóriája kapcsolódik. A mester—tanítvány viszony köre tovább tágítható. Köztudott, hogy a magyar bölcseleti hagyomány a klasszikus német filozófiára épül, hogy az abban fogant esztétikák hatottak legkifejezettebben, még ha megkésve jutottak is el Magyarországra.

A *Filozófia és műfajelmélet* felosztása, fejezetekre bontása tudományos jellegű, igényű. Világosan megjelölt tárgykörökre épül, s ezért jól áttekinthető. Módszertani szempontból kitűnően felépített, elméletileg megalapozott tanulmánykötet. Stílusa esszézerű gondolkodásmódot sejtet, sugall. A tudományos munka gondolati egésze metaforikus, önmagán túlmutató. A megszűntetve megőrzés, a kétség és a kísérlet kulcsfogalmak, melyek által e szemantikai többlet megközelíthető. Az elsőt maga a szerző is a hegeli szisztéma kulcsfogalmának tekinti. „A logikának az egész rendszerben alapfogalomná váló kategóriájáról van szó. Amely a logikai hármasság két első tagja közötti viszonyt és átmenetet és két

első és a harmadik tag közötti viszonyt és átmenetet jelöli. Hogy az anti-tézis tagadja-meghaladja a tézist, de megváltozott formában meg is tartja. (...) A kategória ambivalens egységét, állító-tagadó dialektikáját az »aufheben« ige jelentésvariációi, a megszüntetés és megőrzés magyarázzák.” Ami a Poszler-műre is vonatkoztatható. Arkimédészi pontja. A műközeli gondolkodás viszonyát definiálja az elemzett rendszerű gondolkodással, deduktív esztétikákkal. A kétely korunk „elméleti magatartásformája”, gondolkodói attitűdje, gondolkodásmódja. Tehát az első lépés az összefoglalás, valamint a megkérdőjelezés, majd e pozitív és negatív megközelítés szintéziséből — sok-sok elméleti munka árán, utalásszerűen és áttételesen — megkísérli megmutatni egy további induktív—deduktív esztétika neuralgikus pontjainak helyét. „Mert kétely csak ott merülhet fel, ahol van valamiféle kérdés; kérdés pedig csak ott, ahol van felelet, és ez utóbbi csak ott, ahol valamit *mondani lehet*” — írja Wittgenstein.

A tanulmánykötet négy nagy egységre van tagolva. Az első rész (*Általános, elméleti bevezetés*) elméleti-esztétikai alapvetés, amelyben a szerző a műfaj fogalmát, funkcióját, létmódját, valamint értelmezési módját határozza meg. Poszler elméleti kiindulópontja a „wellek-warren”-i rugalmas műfajfogalom imperatívusza, amelyhez hozzákapcsolja az inherencia lukácsi fogalmát (a műfaj a műből vezethető le, és nem fordítva), de az út ellentétes irányban is járható, ami dedukció és induktió metodikai egységét teszi lehetővé. A kötet alkotója ily módon egymástól eltérő, ám alkalmazható, összeegyeztethető elméletekre hívja fel a befogadó figyelmét. Hogy a dilemmákat közelebb hozza, Poszler felrajzolja, feltérképezi a műfajelméleti megközelítések „dzsungelének”, „útvesztőjének” fő irányait. Egyfelől a hagyományos, deduktív, illetőleg induktív műfajteória buktatóira, „csapdáira” mutat rá, két illusztrálásul szolgáló paradigmát alkotva; másfelől a nem hagyományos, nyelvészeti ihletésű megközelítések gondjaira, ugyancsak konkrét példákon. Itt is, ott is hiányt érzékelünk, a válaszok és megoldások hiányát. Poszler az „eredmény” vákuum feletti hídverésében látja a kivezető utat az „útvesztőből”. S ezen híd támpilléreit csakis a tradicionális és a nem tradicionális megközelítések igényeinek, szempontrendszerének szintézise alkothatja.

A második rész (*Konkrét, gyakorlati bevezetés*) a tudományos igényű vizsgálatokéhoz hasonlóan problémafelvetésből, a tudományos és elméleti megalapozottságú elemzéskísérlet tárgyának s módszerének meghatározásából, indoklásából is hipotézisalkotásból jött létre. A többszempontú, gyakorlati-szakmai, kritikai és az elméleti-tudományos kérdések, kérdésláncolatok s az ebből eredő többrétű elemzés arról árulkodik, hogy a Poszler-könyv nem csupán a hegeli és a lukácsi műfajelmélet újraolvasása, -fogalmazása, „közhelyhántása”, „beidegződésoldása”, „hamis értékeléseltávolítása”. E jelentésbeli többlete, „kísérlet” voltának

mibenléte a következő két egységben bomlik ki, s ragadja meg a befogadót.

A Hegel- és a Lukács-fejezetben a konkrét rendszerelvű elemzést taglalja a szerző. Poszler tudományos módszerességgel analizál: összefoglal, rendszerez, disztingválja az ellentmondásokat, a részigazságokat és a zseniális tételeket, felvillanásokat, majd (rész)következtetéseket von le. A könyvnek ez a része pozitív értelemben didaktikus jellegű, s ezért példamutató. A szerző a kritikai elemzés és érvelés során minden esetben a hegeli, a lukácsi, illetőleg az irodalmi művekből, tényekből indul ki, s jut el a következtetésekig. A műközeli gondolkodást szembe-síti a rendszerszerűvel.

A Hegel-fejezet érdeme, hogy műfajelméletének „topográfiai” és „genetikus” analízise mellett történetit is végez. Azaz műfajfelfogásának szisztémájában elfoglalt helyének, meg attól való függésének kritikai analízise mellett az így kapott eredményeket a műfajtörténet tényeivel szembesíti. A fiatal Lukács levezetett, valamint a férfi Lukács összegzett műfajfelfogása esetében ugyancsak elvégzi teória és irodalmi tény szembesítését. Ami az elmélet próbáját, szinkron és mai érvényének vizsgálatát jelenti. Egyúttal egy további induktív—deduktív műfajelmélet neuralgikus pontjait is jelöli.

Az az olvasó, aki nem az irodalomesztéta szintjén ismeri Hegel és Lukács életművét, de bizonyos előismeretekkel rendelkezik, e könyv segítségével át tudja minősíteni, korrigálhatja a hegeli—lukácsi esztétikán alapuló irodalom- és műfajmegközelítést. A két műfajteória tévedései, (rész)igazságai, azaz a rendszer szorítása vagy lazulása mellett átfedésekről, áthallásokról, a hegeli felfogás hatásáról, beütéseiről is referálnak. Az alkotót dicsérik a mű azon pontjai is, ahol a helyes hegeli vagy lukácsi felismerések kibontásának, továbbvitelének lehetőségével él (pl. a magyar teoretikusnál: Goethének és Novalisnak a párhuzamba állítása).

A mű záró része (*Konkrét gyakorlati befejezés*) a szembesítésekből kapott eredmények összegezése végkövetkeztetések levonása. S itt Poszler túllép a hegeli—lukácsi műfajelméleten, ám az esztétika esélyeit arra támaszkodva, hivatkozva fontolgatja. Így jut el ezen általánosabb, mélyebb réteg megválaszolásáig: „A zárt filozófiai rendszer általában csak korlátozottan és korrigáltan alkalmas par excellence esztétikai, konkrétan műfajelméleti kérdések felvetésére és megoldására. És minél inkább zárt, annál kevésbé, minél kevésbé zárt, annál inkább alkalmas.” Ám Poszler e ponton is kiváló „taktikusnak” mutatkozik, a megszüntetve megőrzés elvét érvényesítve mondja: „A zárt filozófiai rendszer nem kedvez esztétikai-műfajelméleti kérdések felvetésének és megoldásának. De filozófiai, sőt világnézeti előfeltevések nélkül e kérdések fel sem vehetők.” S termékenyítő, követendő példaként az öreg Lukács nyitott esztétikai, gondolkodását idézi, mutatja fel.

Ahogy a zene dallamok, motívumok ismétlődéséből s egymásba fonódásából épül föl, úgy e mű tömör, lényegre összpontosított s végsőig letisztult mondatait, tagmondatait a bővítés és az elhagyás elve, a lexikai azonosság és ellentétezés játéka, egymásba villantása segítségével komponálta meg az alkotó. A poszleri mondatok halkán kopogó, csörgedező ritmusa a bölcelet és a bölcsesség tiszta forrásának csöndes csobogása.

POZSVAI Györgyi

SZÍNHÁZ

HÁRMAN A PADON

Hogy az Újvidéki Színház legújabb kisszínpad bemutatójára, Aldo Nicolaj *Hárman a padon* című jelenetsorára nemcsak többféleképpen lehet, de kell is tekinteni, az nem csupán nézőpont, s nem is ezt szeretem vagy nem szeretem szemlélet kérdése, hanem az előadást körülindázó szálak kívánják, hogy több szempontból vizsgálódjunk, több oldalról közelítsünk.

Kétségtelenül fontos, hogy két, évek óta szerephez egyáltalán vagy alig jutó színész, Sinkó István és Horváth József, kapott főszerepnyi feladatot, s hogy a színpadról néhány éve kényszerből távol maradt színésznő, Ábrahám Irén, come backjére is alkalom adódott. Ha másért nem, hát ezért érthető, hogy műsorra került a *Hárman a padon*.

Nem lehet vitás, hogy a színháznak nemcsak egy ízlésréteg kiszolgálójának kell lennie. Gondolni kell azokra is, akikhez sem a *Clavigo*, sem a *Forgatókönyv*, sem pedig a *Mészárszék* nem áll közel, hanem a szentimentális, köznapi, kisemberi történeteket igénylik, nyilván nem függetlenül a tévéfilmekről és -sorozatoktól. Ha ezúttal az ő igényüket kívánták kielégíteni, azok kedvébe akartak járni, akik a modern helyett a hagyományosabb színházi előadásokat szeretik, érthető repertoár- és közönségpolitikai lépésnek kell tekinteni, hogy műsorra került a *Hárman a padon*.

Ha tudjuk, hogy a kisszínpad egyúttal gyakorlótér is a társulat tagjainak, színészeinek saját ambícióik kielésére, meg nem mutatható tehetségük kipróbálására és kifejtésére, akkor ugyancsak érthető, hogy Soltis Lajos a *Kádár Kata* után egészen más jellegű és másféle felada-

Aldo Nicolaj: *Hárman a padon*. — Újvidéki Színház. Rendező: Soltis Lajos. Zene: Hernyák György és Molnár Dezső. Művészeti szakmunkatárs: Kerkes László. Jelmez: Branka Petrović. Színészek: Sinkó István, Horváth József és Ábrahám Irén.